

Esedullah-ı Kirmânî hattıyla muhakkak sülûs ve tevkîî kıta
(Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları*, s. 25, resim 12)

tatı Ahmed Şemseddin Karahisârî'nin yetişmesinde rolü bulunduğu hususunda birleşirler. Nitekim Ahmed Karahisârî çok defa eserlerinin altına "min telâmîz-i Seyyid Esedullah-ı Kirmânî" veya "min tilmîz-i Esedullah-ı Kirmânî" şeklinde imza atarak hocasının adını zikretmiştir (bk. En'âm, TSMK, III. Ahmed, nr. 3654).

Esedullah-ı Kirmânî Yâkût el-Müstâsîmî mektebine bağlı olmakla birlikte sanat bakımından ondan daha ileride bir hattattır. Öğrencisi olan Ahmed Karahisârî de onu aşmış, hatta kendi ekolünü kurarak Anadolu'da Yâkût'un üslûbunu büyük bir maharetle temsil etmiştir.

Menâkıb-ı Hünerverân, hattatın neta'lik yazıyı küçük yaşında önce Ali Herevî'den (ö. 951/1544), daha sonra da Abdürrahîm-i Hârizmî'den öğrendiğini kaydederse de Kirmânî Ali Herevî'den önce yaşadığı için ondan ders alması mümkün görünmemektedir. İran ve Anadolu'da birçok hattatın yetişmesinde önemli rol oynayan Esedullah-ı Kirmânî'nin yazılarında metanet ve keskinlik hâkimdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âli, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 24, 49, 58; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 9; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 113; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 59; Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları*, s. 24, 25; Beyânî, *Hoşnûvîsân*, I, 64; Habîbullah-ı Fezâilî, *Atlas-ı Haç*, İsfahan 1391 hş., s. 243.

ALİ ALPARSLAN

ESEDÜDDEVLE

(bk. SÂLİH b. MİRDÂS).

ESEDÜSSÜNNE

(bk. ESED b. MÜSA).

ESEKAPISI MESCİDİ ve MEDRESESİ

İstanbul'da Cerrahpaşa semtinde XVI. yüzyılda mescide çevrilen bir Bizans kilisesi ve yanındaki Mimar Sinan yapısı medrese.

Kocamustafapaşa'ya uzanan caddenin kenarında bulunmaktadır. *Hadikatü'l-cevâmi*'de Manastır Mescidi adı altında kayıtlı olan bu mescidin aslında bulunduğu yere nisbetle İsâ Kapısı adıyla anıldığı, fakat bunun zamanla halk dilinde Esekapısı'na dönüştüğü genellikle kabul edilmektedir. Eski adı bilinmeyen küçük bir Bizans kilisesi (şapel) olan yapı herhalde çok harap bir durumda Türk dönemine intikal etmiştir. Duvar kalıntısındaki taş ve tuğla örgüsü ile tuğla süslemelerinden anlaşıldığına göre kilise Bizans'ın son döneminde ve XIV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır. Evvelce etrafında bir manastır bulunduğunu gösteren herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Ancak vaktiyle yakınında Bizans döneminden kalmış büyük bir kemerin (İsâ Kapısı) bulunduğu bilinmektedir. İddia edildiğine göre bu kemer, IV. yüzyıl başlarında İmparator I. Konstantinus tarafından Haliç'ten Marmara'ya doğru uzatılan kara tarafı surlarının kapısı idi. Ancak bu faraziye destekleyecek hiçbir inandırıcı bilgi bulunamamış ve bütün izleri silinen bu surun nereden geçtiği de öğrenilememiştir.

Rüstem Paşa Târîhi de denilen vekâyi'nâmede (*Tevârih-i Âl-i Osmân*, vr. 153^b) II. Bayezid zamanında 1509 yılında, kırk gün süre ile İstanbul'u sallayan ve "kıyamet-i suğrâ" (küçük kıyamet) denilen zلزede İsâ Kapısı adlı mevzi ve nişangâhların yıkıldığı bildirilmektedir. Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'da ise (vr. 106^b) yıkılan yerlerin adları verilirken, "Merhum Dâvud Paşa hamamı kurbünde vâki olan Bâb-ı İsâ demekle meşhur kâfirî kapı yıkılıp..." cümlesiyle bu kapı veya kemerin depremde çöktüğüne işa-

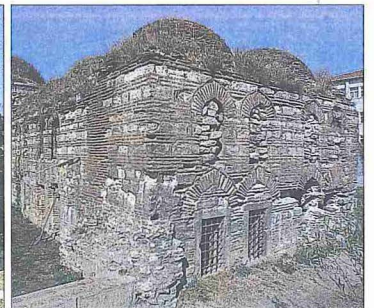
ret edilmiştir. Bu civarda olan küçük kilise herhalde harabe halinde olduğundan devrin "şenlendirme" politikasına uyularak Silivrikapı'da da camii olan Hadım İbrâhim Paşa tarafından 1560'a doğru mescide çevrilmiştir. Bu işi Hasa mimarı Sinan'ın yaptığı eserlerinin adlarını veren listelerden açıkça anlaşılır. Sinan mescidin etrafına bir de medrese inşa etmek suretiyle yapıyı küçük bir külliye haline getirmiştir. Üzerinde tarih olmamakla beraber 1648 yılındaki şiddetli zelzele ile ilgili olduğu kabul edilen, zararları bildiren bir belgeden (TSMA, nr. D 9567) caminin minaresiyle avlu duvarlarının depremde zarar gördüğü ve medresenin sekiz hücrelerinin bacalarının devrildiği öğrenilmektedir. *Hadikatü'l-cevâmi*'in verdiği bilgiye göre mescid, ruûs kaleminde tahvil kesedarı olan Sabîh Ali Efendi (ö. 1183/1769-70) tarafından minber koydurularak camiye çevrilmiştir.

Esekapısı Mescidi'nin mahallesi yoktur. Geçen yüzyıl sonlarına kadar ibadete açık olan mescid 1894 zلزesinde büyük ölçüde zarar görmüş, iki duvarı tamamen yıkılmış, minaresinin şerefeden yukarısı da devrilmiştir. İstanbul medreselerinin durumuna dair rûmî 1330 (1914) ve 1334 (1918) tarihlerindeki kayıtlarda, "Hareket-i arzdan harap olduğu cihetle Evkaf tarafından seddediler anahatları da Nezâret-i Evkaf'ta bulunduğundan dâhili görülememiş ise de hâricten nazar olundukta ekser mahalleri münhedim ve mahalle arasında binalarla muhât ve arsası da pek o kadar vâsi olmadığından yeniden inşası da talebe için pek muvâfık olmasa gerekir" denilerek kadro dışı bırakılmıştır.

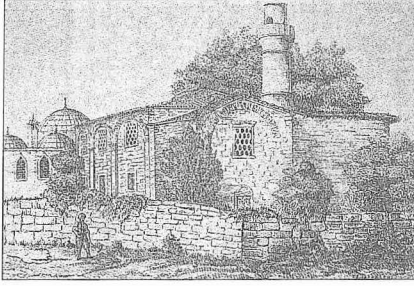
Esekapısı Mescidi Mehmed Ziyâ, M. Alpatoff ve N. Brunoff gibi araştırmacılar tarafından incelenerek, yapının 1920'lerdeki durumunu anlatan makaleler yayımlanmıştır. 1930-1960 yıllarında mescid çok haraptı; yıkılmaya bırakılmış olan medrese ise son derece bakımsız halde

Esekapısı
Mescidi ve
Medresesi'nin
kalıntıları -
Cerrahpaşa /
İstanbul

Esekapısı Mescidi ve Medresesi'nin XIX. yüzyıl içinde Calanakis tarafından yapılmış bir gravürü (Paspatis, s. 362)

fakir aileler tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Son yıllarda Cerrahpaşa Hastahanesi'nin genişletilmesi sırasında bu küçük külliye'nin etrafı istimlak edilerek temizlenmiş, bu esnada yapının restore ve ihya edilerek Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin Tıp Tarihi Enstitüsü'ne tahsis düşünülmüştü. Ancak bu projeden vazgeçilmiş olmalı ki birkaç yıl önce Adli Tıp bölümü bu tarihî eseri ihata duvarları içine almış, içini temizlemiş, çevresini düzenlemiş, ancak mescitle medresenin incelenmesini ve fotoğrafının çekilmesini de zorlaştırmıştır.

Esekapısı Külliyesi, dışarıdan yüksekçe bir duvarla ayrılmış bir avlunun içinde bir mescitle bir medreseden oluşmuştu. Avlu kapısının dışında duvara bitişik, 1154'te (1741) Kapağası Ahmed Ağa tarafından yaptırılmış klasik üslûpta bir de çeşmesi bulunmaktadır. Tek sahnalı (nefli) ince uzun bir yapı biçiminde olan binanın güney duvarının ortasında Sinan bir mihrap yapararak kilisenin aksını doksan derece döndürmüş, hiçbir izi kalmayan kuzey duvarına, mihrabın karşısına da esas girişi yerleştirmişti. 1940'lı yıllara kadar bu girişin yan dikmeleri henüz durmaktaydı. Doğuda esas apsis çıkıntısı düz bir duvarla kapatılmış, soldaki (kuzey) yan apsisin üstüne de kısa gövdeli bir minare oturtulmuştu. Esekapısı Mescidi'nin bu şekliyle 1877'deki mâmur halini gösteren gravürü Paspatis'in kitabında mevcuttur. Minaresi ise eski bir fotoğraftan anlaşıldığına göre gövdesinin büyük bir bölümü ve şerefe kısmı ile Sinan'ın üslûbunda değildir.

Külliye'nin medresesi, İstanbul'un sokak dokusuna uyacak biçimde avlunun bir kenarına ve mescidin dışında inşa edilmiştir. Vakıflar başmimarı Ali Saim Ülgen tarafından çizilen rölövesine göre

medrese, ortada büyük kubbeli bir dershaneden başka önlerinde kubbeli revaklar bulunan, her biri kubbeli ve ocaklı, biri küçük on bir hücreden ibarettir. Küçük hücrenin yanındaki göz, önündeki revak bölümü duvarlarla kapatılmak suretiyle sonraları su haznesine dönüştürülmüştü. Dershane tam mescidin karşısında bulunuyordu. Avluda girişin önünde de bir su kuyusu vardır. Muntazam bir işçilikle taş ve tuğla dizileri halinde yapılan medrese revaklarındaki mermer sütun başlıkları baklavali tipte olup bunların aralarında değişik tiplerde güller (rozetler) işlenmişti. Dershane'nin mermer kapı kemeri çift renkli taşlardan geçmeli olarak yapılmış, içeride duvarlarda yerden 1 - 1,20 m. kadar yükseklikte mekânı çepeçevre dolanan, bir parçası halen İstanbul Vakıflar Müzesi'nde bulunan siva üzerine baskı olarak yapılmış bir tezyinat şeridi uzanıyordu.

İstanbul'a dair bütün yayınlarda yer alan ve hakkında Almanya'da bir de doktora tezi hazırlanan Mimar Sinan yapısı bu eserin, bir üniversite arazisi içinde olmakla birlikte aslı hüviyetine uygun şekilde değerlendirilmemesi üzüntü vericidir.

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. D 9567; Rüstem Paşa, *Tevarîh-i Âli-i Osmân*, İÜ Ktp., TY, nr. 2438, vr. 153^b; *Tevarîh-i Âli-i Osmân*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1099, vr. 106^b; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, I, 203; a.e.: *Camiler Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, II, 53; A. G. Paspatis, *Byzantini Meletai*, İstanbul 1877, s. 361-363; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 44; II (1928), s. 80; A. M. Schneider, "Die Esekapısı (oder Isa Kapı) Mescidi", *Byzanz*, Berlin 1935, s. 5-7; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 166; R. Janin, *Eglises et monastères*, Paris 1953, s. 264; Semavi Eyice, *İstanbul, petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 90, nr. 134; a.mlf., *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1980, s. 39-42, lv. 62-70; a.mlf., "Mimar Sinan'ın Külliyesi", *VI. Vakıf Haftası Kitabı*, İstanbul 1989, s. 173, 175-176; Rifki Melül Meriç, *Sinan, Hayatı, Eseri*, Ankara 1965, s. 30, 34, 86, 96; S. Yıldız Ötügen, *İsa Kapı Mescidi und Medresesi in Istanbul* (doktora tezi), Bonn 1974, I-II; T. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pennsylvania-London 1976, s. 168-170; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 118-119; Ap-tullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 311, 338; Fâtiḥ Câmileri ve Diğer Târihi Eserler, İstanbul 1991, s. 159-160; Ali Saim Ülgen, *Mimar Sinan'ın Eserleri Çizimleri*, Ankara, ts., II, lv. 199; Mübahat Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, VII-VIII (1977), s. 65, nr. 86; a.mlf., "Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII (1978), s. 166, nr. 166.

SEMÂVİ EYİCE

ESER

(الأثر)

Hadis anlamında kullanılan bir terim.

Sözlükte "bir şeyin artığı; kılıç darbesi" gibi anlamlara gelen eser kelimesinin çoğulu âsar ve usûrdur. Aynı kökten türeyen Kur'an'daki esâre kelimesi de (el-Ahkâf 46/4) "bilgi artığı" demektir. Hadis ilminde ise haber ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Nitekim "me'sûr hadis" nesiller boyu nakledilerek gelen haber demektir. Eser Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini ifade ettiği gibi sahâbi ve tâbiilere ait her tür haberi de ifade eder. Bazı hadis âlimleri eseri Resûl-i Ekrem'e ait haberlerle (merfû) sahâbeye ait haberler (mevkuf) için kullanırken Horasan bölgesindeki âlimlerin bu kelime ile bilhassa sahâbeye ait rivayetleri kastettikleri belirtilmektedir. Bazı fıkıh âlimleri ve özellikle bir kısım Şâfiîler eseri sadece mevkuf rivayetlere, haberi de merfû rivayetlere tahsis ederler.

Âlimlerin bir kısmı kitap adlarında "hadisler" anlamında âsar kelimesine yer vermişlerdir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hocası Ebû Hanîfe'den rivayet ettiği, Hz. Peygamber ve sahâbîlere ait rivayetleri ihtiva eden kitabını *el-Âsar** diye adlandırmış, Tahâvî de aynı tür hadisleri topladığı eserine *Şerḥu Me'âni'l-âsar* adını vermiştir. Buna karşılık Ebû Bekir el-Beyhakî, sadece sahâbe ve tâbiîn sözlerini içine alan eserini *Ma'rife-tü's-sünen ve'l-âsar* olarak adlandırmıştır. Ebû Ca'fer et-Taberî'nin *Tehzîbü'l-âsar*'ı ise yalnız Resûl-i Ekrem'in hadislerini ihtiva etmektedir.

Merfû, mevkuf ve maktû her nevi rivayete eser diyen hadis âlimleri muhaddise de eserî demeyi uygun görmüşlerdir. Nitekim Hüseyin b. Abdülmelik el-Hallâl ve Abdülkerim b. Mansûr bu nisbe ile tanınan muhaddislerdendir. İbn Hacer'in *Nuḥbetü'l-fiker fi muştalaḥi ehli'l-eşer* adındaki usûl-i hadise dair eserinde görüldüğü gibi muhaddis için "ehlü'l-eser" tabirini kullananlar da olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "esr" md.; *Lisânü'l-Ârab*, "esr" md.; Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münir*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), I, 4; İbnü's-Salâh, *Ülümü'l-ḥadîs*, s. 46; Sehâvî, *Fethü'l-muḡîs*, I, 108-109; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 184-185.

SAİD ABDURRAHMAN MÜSÂ EL-GAZEFİ